

## บทที่ 2

### แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัย

การวิจัยเรื่องกลไกทางสังคมที่มีศักยภาพในการป้องกันปัญหาเสพติด ผู้วิจัยได้ทบทวนวรรณกรรม ศึกษาแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง สำหรับเป็นแนวทางในการกำหนดกรอบความคิด ดังนี้

1. แนวคิดที่เกี่ยวข้องกับการใช้ยาเสพติด
2. แนวคิดเกี่ยวกับกลไกทางสังคม
3. แนวคิดการควบคุมทางสังคม
4. แนวคิดเกี่ยวกับความเป็นชุมชน
5. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

#### แนวคิดที่เกี่ยวข้องกับการใช้ยาเสพติด

นักวิชาการหลายสาขาได้ให้ความสนใจปัญหาเสพติดที่เป็นปัญหารุนแรงในปัจจุบัน และต่างมีทัศนะที่แตกต่างกันไปดังนี้

สุพัตรา สุภาพ (2538, หน้า 3) กล่าวถึงปัจจัยที่ทำให้บุคคลมีการกระทำที่เบี่ยงเบนหรือไม่เพียงไรขึ้นอยู่กับสังคมที่บุคคลนั้นเป็นสมาชิกอยู่ โดยใช้ทฤษฎีติดฉลาก (The Labeling Theory) โดยทฤษฎีนี้เชื่อว่า การกระทำผิดจะเบี่ยงเบนหรือไม่เพียงไร ขึ้นอยู่กับสังคมที่บุคคลนั้นเป็นสมาชิกอยู่ เช่น สังคมจะระบุว่า การกระทำนั้นเบี่ยงเบน ผิดหรือถูก เป็นความรู้สึกละอายของสังคมต่อพฤติกรรมบางอย่าง บุคคลที่ถูกติดฉลากอาจยอมรับว่า การกระทำนั้น ๆ เป็นความผิด ซึ่งอาจทำให้บุคคลนั้นอยากเป็นคนไม่ดีโดยสมบูรณ์แบบ ให้หมดเรื่องหมดราวไป เช่นคนที่ถูกตราหน้าว่าเป็นคนติดยาเสพติดก็อาจใช้ชีวิตแบบคนติดยาอย่างเต็มที่ ด้วยการไม่ทำงานไม่รักษาทำตามอำเภอใจ ก่ออาชญากรรม เป็นต้น สาเหตุของปัญหาสังคมมีปัจจัยหลายอย่างที่มีส่วนสัมพันธ์กัน แต่บางอย่างก็ไม่สามารถเห็นชัด หรือทราบได้แน่นอน การจะเข้าใจปัญหาสังคม จะสนใจเฉพาะสาเหตุใดสาเหตุหนึ่งโดยเฉพาะไม่ได้ ต้องตรวจสอบสาเหตุหลาย ๆ ด้าน เพราะอาจมีสาเหตุหลายอย่างเชื่อมโยงกันจนทำให้เกิดปัญหาสังคมขึ้น ซึ่งอาจพิจารณาได้ 3 ทางด้วยกัน

1. การเปลี่ยนแปลงทางสังคม
2. การเลี้ยวเบนทางสังคม หรือความไม่เป็นระเบียบในสังคม
3. พฤติกรรมที่เกิดจากการเรียนรู้

สำหรับสังคมไทยเรา การดื่มสุรา หรือการใช้ยาเสพติด บางครั้งก็เป็นการเชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างกันให้แน่นแฟ้น เป็นการแสดงความเป็นพวกเดียวกัน เป็นสัญลักษณ์ของความ เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ระหว่างเครือข่าย มิตรสหาย หรือกลุ่มที่ตนเข้าร่วมด้วย เช่นในงาน รื่นเริง ต่างๆ

มงคล หวังสุขใจ และ คณะ (2538, หน้า 160-166) ให้ความเห็นว่า สาเหตุของการติดยาเสพติดให้โทษ มีสาเหตุทางสังคม เศรษฐกิจ วัฒนธรรม และที่สำคัญคือ ความอ่อนไหวทาง อารมณ์และจิตใจ ซึ่งแยกพิจารณาได้เป็น

1. ด้านสังคมและเศรษฐกิจ ได้แก่ ความยากจน ความเสื่อมโทรม ครอบครัวไม่ปกติ สุขหรือโครงสร้างของสังคมที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว จะเป็นต้นเหตุของการติดยาเสพติด

2. ด้านวัฒนธรรม ในชุมชนบางแห่ง โดยเฉพาะ ในกลุ่มที่ยึดประเพณีวัฒนธรรมของตนเอง บางแห่งนิยมใช้ยาเสพติดบางประเภทเป็นการทั่วไป ที่เสพยาไม่ใช่เพราะติดยาหรือมีความทุกข์ใจอะไร แต่เสพยาเพราะกลุ่มเสพ หรือทำตามค่านิยมของกลุ่ม

3. อารมณ์และจิตใจหวั่นไหว เมื่อเสพยาแล้วจะช่วยปลดปล่อยความทุกข์ใจ อยากทดลองของใหม่ เพราะอยากรู้ อยากสนุก หรือบางคนอยากให้เพื่อนยอมรับตน ถ้าไม่เสพยาจะเข้ากับกลุ่มเพื่อนไม่ได้ และบางคนเสพยาเพราะเป็นปฏิกิริยาต่อต้านไม่ทำตามกฎเกณฑ์ที่คนส่วนใหญ่ทำ

มงคล หวังสุขใจ และ คณะ ได้สรุปสาเหตุของการติดยา ไว้ดังนี้

1. ถูกชักชวน โดยถูกชักชวนจากเพื่อนที่ติดยาแล้วประสงค์จะให้เพื่อนติดบ้าง
2. อยากรู้อยากลอง หรือคึกคะนอง อยากรู้ว่ารสชาติจะเป็นอย่างไร หรือเป็นเรื่องโก้เก๋ที่ได้ลองของใหม่ๆ
3. ถูกหลอก เนื่องจากความรู้เท่าไม่ถึงการณ์ และยาเสพติดใหม่ ๆ มีมากในรูปแบบต่าง ๆ กัน โดยที่ผู้รับไม่ทราบว่าสิ่งนั้นเป็นยาเสพติด
4. เหตุผลทางกาย เช่นผู้ที่เจ็บป่วยจากอุบัติเหตุ หรือโรคประจำตัวที่ทรมาณหรือเจ็บปวด หมออาจให้ยาเสพติดช่วยระงับอาการปวดชั่วคราวระยะหนึ่ง

5. เหตุผลทางจิตใจ เป็นพวกที่มีความกลัดกลุ้มกังวลใจ หวาดกลัว ผิดหวัง ท้อแท้ หรือเป็นผู้ที่บ้านแตก ( Broken home) มีปัญหาในครอบครัว ขาดความสุข จึงเสพเพื่อให้อบายใจขึ้น

6. สภาพแวดล้อม เช่น ละแวก รอบบ้าน มีแต่ผู้ค้า และ ผู้ติดยาเสพติด ตลอดจนญาติ พี่น้องและเพื่อนฝูงติดยา

ประเวศ วะสี ได้กล่าวไว้ในประชุมวิชาการ เรื่องทักษะชีวิตและการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมครั้งที่ 1 (กรมสุขภาพจิต, 2541, หน้า 13) ว่า ปัญหาสุขภาพจิตที่สำคัญที่สุดของมนุษย์ทั่วโลก ในปัจจุบันมี 3 เรื่องใหญ่ ๆ คือ ความเครียด ความเพี้ยนทางพฤติกรรม และความรุนแรง โดยเมื่อคนเราเกิดความเครียด ขาดความสุข ก็จะเกิดความเพี้ยนทางพฤติกรรม เกิดความไม่สมบูรณ์ในตัวเอง ต้องไปหาอะไรมาเติมให้ตัวเอง ไปดื่มเหล้า ไปใช้ยาเสพติด หรือไปมีพฤติกรรมทางเพศโดยไม่สมควร คนที่รู้สึกละอายใจในตัวเอง ก็ต้องหาอะไรมาเติม คนเราถ้ามีความสมบูรณ์ในตัวเองก็ไม่ต้องหาอะไรมาเติม เพราะมีความสุขอยู่แล้ว มีความพอดีในตัวเอง

#### แนวคิดเกี่ยวกับการบำบัดรักษาผู้ใช้ยาเสพติด

กระทรวงสาธารณสุข (สำนักงานสาธารณสุขจังหวัดเชียงใหม่, 2544) ได้กำหนดแนวทางการบำบัดและฟื้นฟูสมรรถภาพผู้ติดยาเสพติด เพื่อสนับสนุนยุทธศาสตร์การใช้พลังแผ่นดินเพื่อเอาชนะภัยยาเสพติด โดยมีเป้าหมายที่จะบำบัดรักษาผู้ติดยาเสพติดให้หายขาด หรือสามารถลดปริมาณการเสพ รวมทั้งผลกระทบจากการติดยาเสพติด ทั้ง ด้านสุขภาพ ครอบครัว และสังคม ได้แก่ ปัญหาการติดเชื้อ ปัญหาอาชญากรรม ปัญหาการว่างงาน และปัญหาสังคมอื่นๆ ดังนี้

##### 1. ระบบสมัครใจ

1.1 กลุ่มผู้ติดเฮโรอีน มีประมาณ 150,000 คน ทั่วประเทศ ควรพัฒนารูปแบบการบำบัดรักษาในคลินิกเมธาโดน (Methadone Clinic) โดยสนับสนุนให้ใช้การบำบัด ระยะยาว และส่งเสริมให้มีการลดผลกระทบ ในสถานพยาบาลที่มีประมาณ 600 แห่งทั่วประเทศ

1.2 กลุ่มผู้ติดยาบ้า มีประมาณ 150,000 คน ทั่วประเทศ ควรพัฒนารูปแบบการบำบัดรักษาแบบ จิต สังคมบำบัด ในสถานพยาบาลของกระทรวงสาธารณสุข ซึ่งมีอยู่ประมาณ 800 แห่งทั่วประเทศ

## 2. ระบบบังคับรักษา

2.1 การบำบัดและฟื้นฟูฯ ในค่ายทหารจำนวน 60 ค่าย ทั่วประเทศ

2.2 สถานบำบัด ของกรมคุมประพฤติ จำนวน 1 ศูนย์ ในปี พ.ศ. 2545 และ  
อีก 13 ศูนย์ ในปี พ.ศ. 2546- 2549

## 3. ระบบต้องโทษ

3.1 การดำเนินงานชุมชนบำบัดในเรือนจำและทัณฑสถาน ทั่วประเทศ

3.2 การดำเนินงานชุมชนบำบัดในสถานพินิจและคุ้มครองเด็กทั่วประเทศ

## 4. กลุ่มผู้เสพยา

จัดให้มีค่ายบำบัดรักษาเบื้องต้น สำหรับผู้เสพยาในสถานศึกษาและในชุมชน โดยมี  
กลุ่มเป้าหมาย 2.7 ล้านคน

## 5. การฟื้นฟูสมรรถภาพภายหลังการบำบัดรักษา

ส่งเสริมให้วัด โรงเรียน และสถานีนอามัย เป็นสถานฟื้นฟูสมรรถภาพและติดตาม  
ผู้ติดยาภายหลังการบำบัดรักษา

ปัญหาที่พบอยู่เสมอในการบำบัดรักษาผู้ติดยาเสพติดคือ ผู้ที่ได้รับการบำบัดรักษามัก  
จะกลับไปเสพยาซ้ำอีก จากปัญหานี้ ในปี พ.ศ.2543 กระทรวงสาธารณสุข โดยกรมการแพทย์  
และกรมสุขภาพจิต (กรมสุขภาพจิต, 2545, หน้า 206-218) ได้นำโปรแกรมแมทริกซ์ (Matrix  
program) มาปรับใช้กับผู้ติดยาเสพติดในประเทศไทย โปรแกรมแมทริกซ์ เป็นกระบวนการ  
บำบัดรักษาผู้ป่วยยาเสพติดในรูปแบบผู้ป่วยนอก เริ่มขึ้นในปี ค.ศ. 1984 โดยคณะผู้เชี่ยวชาญด้าน  
การบำบัดรักษาผู้ติดยาเสพติดจากมหาวิทยาลัย UCLA ประเทศสหรัฐอเมริกา ภายใต้การนำของ  
Dr.Walter Ling, Dr.Richard Rawson และ Jeanne Obert เริ่มแรกนั้นใช้ในการบำบัดผู้ป่วยที่  
ติดยาโคเคน ต่อมา มีการพัฒนารูปแบบมาเป็นลำดับให้สามารถใช้กับผู้ติดยาเสพติด  
ประเภทอื่น ๆ ด้วย เช่น เฮโรอีน อัลกอฮอล์ และล่าสุดคือสารกระตุ้นประสาทประเภท  
amphetamines จุดเริ่มต้นของโปรแกรมแมทริกซ์ เริ่มจากแนวคิดที่จะหารูปแบบการบำบัดรักษา  
ผู้ป่วยยาเสพติดที่มีประสิทธิภาพในรูปแบบผู้ป่วยนอก ทั้งนี้ เพื่อที่ผู้ป่วยจะได้ไม่ต้องเสียเวลานาน  
พักรักษาตัวอยู่ในสถานบำบัดรักษาเป็นระยะเวลานานติดต่อกัน ผู้ป่วยสามารถทำงาน เรียนและใช้  
ชีวิตตามปกติได้ในสิ่งแวดล้อมเดิม เนื่องจากในระยะนั้นการบำบัดรักษาในชั้นฟื้นฟูสมรรถภาพมี  
เพียงรูปแบบเดียวคือ แบบผู้ป่วยใน (Residential treatment program) และรูปแบบที่นิยมกันก็คือ

“ชุมชนบำบัด” (Therapeutic Community - T.C.) ซึ่งต้องใช้เวลานาน 6-12 เดือน หรือนานกว่านั้น นอกจากนั้นยังต้องใช้พื้นที่กว้าง และใช้บุคลากรมาก เพื่อให้การบำบัดรายบุคคล หรือกลุ่ม ด้วยเหตุผลดังกล่าว จึงผลักดันให้เกิดแนวคิดที่จะหารูปแบบการบำบัดรักษาใหม่ ๆ ที่มีความเหมาะสม

โปรแกรมเมทริกซ์ เป็นกระบวนการบำบัดรักษาผู้โชยยาเสพติดที่เน้นการให้ความรู้ต่าง ๆ ที่จำเป็นสำหรับผู้ป่วยและครอบครัว โดยสอดแทรกเข้าไปในระยะต่าง ๆ ของการบำบัดรักษาผ่านกระบวนการ ให้การศึกษา กิจกรรม “กลุ่มบำบัด” กิจกรรมกลุ่มครอบครัว กลุ่มสนับสนุนทางสังคม ซึ่งถือเป็นวิธีการหลัก ที่ใช้ตลอดโปรแกรมการบำบัดรักษานาน 1 ปี ซึ่งแบ่งเป็น 2 ช่วงคือ

ช่วงที่ 1 ใช้เวลา 4 เดือน เรียกระยะนี้ว่า Intensive Phase ถือเป็นช่วงแรกของการบำบัดรักษาแต่เป็นช่วงที่สำคัญและวิกฤติที่สุดที่จะช่วยให้ผู้ป่วยเลิกเสพติดได้หรือไม่ มีกิจกรรมการให้การศึกษาแก่ผู้โชยยาเสพติดและครอบครัว กลุ่มฝึกทักษะการหยุดยาระยะเริ่มต้น กลุ่มป้องกันการกลับไปติดยา กลุ่มให้ความรู้แก่ครอบครัว

ช่วงที่ 2 ใช้เวลา 8 เดือน ต่อจากช่วงแรก เรียกระยะนี้ว่า After Care Program หรือระยะประคับประคอง ซึ่งจะมีกิจกรรม กลุ่มช่วยเหลือกันเองทางสังคม ให้เรียนรู้การใช้ชีวิตในสังคมได้โดยไม่โชยยาเสพติด โดยการสนับสนุนด้านกำลังใจจากเพื่อน และอีกกิจกรรมหนึ่งคือกลุ่มประชุม 12 ขั้นตอน เป็นการประชุมกันนอกหน่วยที่ทำหน้าที่ในการบำบัดรักษา เฉพาะผู้ที่เคยโชยยาเสพติดด้วยกันเท่านั้น กิจกรรมนี้เหมือนเป็นเวทีแห่งการเข้าสังคมจะได้รับกำลังใจจากเพื่อน ๆ เห็นตัวอย่างจากเพื่อน ๆ ที่เลิกยาได้และประสบความสำเร็จในชีวิต การรักษาตามโปรแกรมเมทริกซ์นี้ ได้ปรับกิจกรรมต่างให้เหมาะสำหรับใช้กับคนไทย และได้ใช้ชื่อโปรแกรมนี้นี้ว่า “จิตสังคมบำบัด”

จากแนวคิดที่เกี่ยวข้องกับการติดยาเสพติด จะเห็นว่า มีหลายปัจจัยร่วมกันทั้งด้านตัวผู้เสพยาเอง ด้านครอบครัว สังคม และวัฒนธรรม ในชุมชนหนึ่ง สิ่งที่มีความคล้ายคลึงกันก็คือ สังคม วัฒนธรรม และ สภาพแวดล้อม ส่วนความแตกต่างกันของแต่ละคนก็คือ ลักษณะส่วนบุคคล ครอบครัว ได้แก่สภาพครอบครัวและการอบรมเลี้ยงดูที่ได้รับมา การป้องกันปัญหาเสพติดก็มียึดโยงหลายส่วนเกี่ยวข้องกัน เช่นการอบรมเลี้ยงดูเป็นบทบาทหน้าที่ของครอบครัว การปราบปรามยาเสพติดเป็นบทบาทหน้าที่ของเจ้าหน้าที่ตำรวจ เป็นต้น ซึ่งกลไกต่าง ๆ ในสังคมเหล่านี้ล้วนมีบทบาทหน้าที่ของตนแตกต่างกัน ดังแนวคิดเกี่ยวกับกลไกทางสังคมที่จะกล่าวต่อไป

### แนวคิดเกี่ยวกับกลไกทางสังคม

พัทธา สายหู (2538, หน้า 41- 156) ได้ให้ความเห็นว่า ลักษณะสำคัญอย่างหนึ่งของ ธรรมชาติมนุษย์ คือความต้องการผลประโยชน์ของตนเองก่อน และเมื่อคนเรายู่ร่วมกับผู้อื่นก็ ต้องมีวิธีการอยู่ร่วมกัน เพื่อให้เกิดประโยชน์ทั่วถึงและเป็นที่พอใจของทุกฝ่าย มีการตกลงร่วมกัน และร่วมปฏิบัติตามข้อตกลงนั้น พอเวลาผ่านไปผู้อื่นเห็นพ้องว่าดี ก็กลายเป็นธรรมเนียม ประเพณีที่เอาอย่างสืบทอดกันมา สิ่งที่ยึดถือกันในระดับชุมชนว่าเป็นธรรมเนียมประเพณีบุคคล ต้องปฏิบัติตามก็กลายเป็นข้อกำหนดกฎหมายได้ในระดับของบ้านเมือง ซึ่งมีอำนาจบังคับหนัก แน่นยิ่งขึ้น แต่ถ้าสภาพสังคมไม่อำนวยถึงขั้นให้รวมกันภายใต้อำนาจปกครองสูงสุดของบุคคลใด หรือกลุ่มใด ก็จะไม่มีการของกฎหมายมากำหนด อำนาจบังคับสูงสุดก็จะเป็นธรรมเนียม ประเพณีของชุมชนเท่านั้น ถ้าบุคคลที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กันไม่พอใจจะรับ บทบาทที่ชุมชนทั่วไป พยายามกำหนดไว้ และต้องการจะตกลงกำหนดกันเองเสียใหม่หากชุมชนอนุญาต บุคคลก็ทำตน ต่างไปจากธรรมเนียมประเพณีของชุมชนได้ แต่ถ้าชุมชนไม่ยอม แล้วบุคคลก็ยังยืนยันอยากจะทำ ต่อไปอีก บุคคลนั้นก็จะถูกขับไล่ออกไปจากชุมชน หรือย้ายตัวเองไปอยู่ชุมชนอื่น ในสังคมสมัย โบราณที่ชุมชนขนาดเล็กอยู่ใกล้ชิดกัน โอกาสที่บุคคลจะคิดและทำต่างไปจากธรรมเนียม ประเพณีที่คนส่วนใหญ่ยึดถือกันอยู่นั้นมีน้อย และในสังคมที่ผู้ปกครองมีอำนาจสิทธิขาดในการ ออกกฎหมายข้อบังคับ ถ้ากฎหมายกำหนดหน้าที่อย่างไรไว้ สำหรับตำแหน่งใดของบุคคลแล้ว บุคคลก็ต้องปฏิบัติตาม แต่ถ้ามีเรื่องใดในความสัมพันธ์ของบุคคลที่ธรรมเนียมประเพณี หรือ กฎหมายมิได้ครอบคลุมไว้ บทบาท หรือหน้าที่ที่จะมีต่อกันในเรื่องนั้น ๆ ก็ต้องตกลงกำหนด กันเองไปก่อน เมื่อเวลาผ่านไปหากผู้อื่นเห็นว่าสิ่งนั้นเป็นสิ่งที่ประโยชน์และต้องการร่วมกระทำ ด้วย ข้อตกลงนั้นก็เลยกลายเป็นกฎเกณฑ์ของหมู่คณะ ที่ร่วมกิจกรรมทำนองเดียวกันนั้นแล้ว กลายมาเป็นธรรมเนียมประเพณีของชุมชน จนสุดท้ายอาจกลายเป็นส่วนหนึ่งของกฎหมายบ้าน เมืองก็ได้ กลไกที่ทำให้สมาชิกของสังคมปฏิบัติตามธรรมเนียมประเพณีและกฎเกณฑ์ ของชุมชน ได้แก่ สถานภาพและบทบาทของบุคคล กลุ่ม ระบบสังคม บรรทัดฐาน และสถาบันต่างๆ ใน สังคม

วิธีการที่สังคมใช้ในการรักษาระเบียบของทุกสังคมมนุษย์ คือ การสอนให้รู้ว่ ระเบียบของสังคมมีอะไรบ้าง อีกส่วนหนึ่งเป็นการควบคุมให้บุคคลกระทำตามที่สังคมได้สอน

และบอกไว้... บุคคลธรรมดาทั่วไป ถ้าเราสังเกตกิจกรรมสำคัญ ๆ ที่ชีวิตบุคคลต้องผ่าน ตั้งแต่เริ่มต้นชีวิตไปสู่วัยชรา เราจะพบกับสถาบันที่สำคัญ ๆ ของชีวิตดังนี้

1. สถาบันครอบครัว และเครือญาติ อาจกล่าวได้ว่าเป็นสถาบันพื้นฐานอันแรกที่บุคคลต้องผ่านตั้งแต่แรกเกิด เป็นสิ่งที่บุคคลเลือกไม่ได้เพราะเป็นสิ่งที่ได้มาโดยการกำเนิด

2. สถาบันเพื่อนฝูงและสมาคม เรามีโอกาสที่จะเลือกเข้าสังคมกับเพื่อนฝูงได้ตามที่เราพึงพอใจหรือด้วยความเสน่หาก่อนประโยชน์เฉพาะเรื่องอย่างอื่น

3. สถาบันเศรษฐกิจ เรามีความจำเป็นที่จะต้องมีความสัมพันธ์กับคนอื่นด้วย ประโยชน์อะไรบางอย่าง ประโยชน์อย่างหนึ่งที่ชีวิตต้องการคือ การแลกเปลี่ยนผลผลิตกัน การซื้อขายแลกเปลี่ยนผลผลิตมีความสำคัญยิ่งต่อชีวิต เพราะชีวิตมนุษย์มิใช่ต่างคนต่างหา ต่างคนต่างกิน ต้องมีการแลกเปลี่ยนสิ่งที่หามาได้กับผู้อื่น

4. สถาบันการปกครอง คนที่อยู่รวมกันเป็นกลุ่มเป็นคณะเป็นสังคม ต้องมีการรักษาความสงบเรียบร้อย ควบคุมป้องกันการขัดแย้งผลประโยชน์ของสมาชิก สังคมเล็ก ๆ มีคนจำนวนไม่มาก และต่างเป็นญาติพี่น้องเพื่อนฝูง สถาบันการปกครองก็แทบไม่จำเป็นต้องมีบุคคลและวิธีการแตกต่างกันไปจากวงศาณาญาติและสถาบันเพื่อนฝูง ซึ่งช่วยกันดูแลควบคุมสมาชิกไม่ให้กระทำผิด ถ้าสังคมใหญ่ ๆ มีประชากรมาก ระเบียบวิธีการและบุคลากรที่ทำหน้าที่ด้านการปกครองอาจมีความสลับซับซ้อน และมีการรับมอบอำนาจเป็นตัวแทนของสังคม สามารถควบคุม ลงโทษ ผู้กระทำผิดได้โดยไม่ต้องอาศัยน้ำหนักของความเป็นญาติหรือเพื่อนแต่อาศัยกติกาข้อตกลงหรืออำนาจพลังที่มีน้ำหนักเหนือกว่า

5. สถาบันการพักผ่อนหย่อนใจ ในสังคมขนาดย่อมเช่นสังคมชนบทแบบการพักผ่อนหย่อนใจส่วนมากไม่ทำกันเป็นอาชีพ อาจมีการคิดประดิษฐ์สิ่งหนึ่งสิ่งใดเพื่อความเพลิดเพลิน ผลที่ได้คือ ดนตรี ศิลปะ กีฬา ส่วนในสังคมขนาดใหญ่ สถาบันนันทนาการทวีความสำคัญมากขึ้น จนกลายเป็นธุรกิจที่ผู้ต้องการพักผ่อนหย่อนใจสามารถไปหาซื้อบริการในฐานะผู้ดู ผู้ชม การแสดง

6. สถาบันศาสนา ในสังคมสมัยก่อนพระคือครูที่ทำหน้าที่ในการ สอนหนังสือ พระเป็นผู้ที่อยู่ใน ศีลธรรมและรู้หนังสือกับคาถาบาลี เวลาแม่เฒ่าลูกไปฝากพระก็เพื่อให้พระสั่งสอน ให้ลูกเป็นคนดี มีความรู้ ความเป็นคนดีก็คือ การรู้ศีล รู้ธรรมซึ่งเป็นบรรทัดฐาน ไม่แต่เพียงของบรรพชิต แต่เป็นบรรทัดฐานของสังคมมนุษย์ที่มุ่งสันติสุขส่วนวิชาความรู้นั้น ถึงจะไม่ใช่วิชาชีพ ทำมาหากินโดยตรง แต่ความรู้หนังสือและคาถาอาคมก็เป็นที่ยกย่องกันในผู้คนสมัยนั้น ในแง่นี้พระที่เป็นครูก็มีส่วนเป็นตัวแทนของพ่อแม่ ช่วยอบรมบ่มนิสัยสังคมที่ดีเป็นสำคัญกว่าการให้ความ

รู้วิชาชีพ ในปัจจุบันพระมิได้ทำหน้าที่แล้ว เพราะเด็กๆไปโรงเรียนกันหมด และถึงจะมีโรงเรียนศาสนาวันอาทิตย์แบบสากล ก็ไม่เหมือนกับการเรียนความรู้หลาย ๆ อย่างกับหลวงตาที่วัดสมัยก่อน แล้วยิ่งถ้าคนเน้นความแตกต่างระหว่างชีวิตสังคมบรรพชิตกับชีวิตสังคมฆราวาส ว่ามุ่งผลต่างกันเป็นโลกุตระกับโลกียะ คนละแบบ โอกาสที่จะอาศัยพระในฐานะครูช่วยอบรมบรรพชิตฐานของสังคมที่ดีให้แก่คนรุ่นเยาว์ของสังคมก็ยิ่งดูห่างออกไป

สถาบันของสังคม เหล่านี้เป็นเพียงสถาบันหลัก อาจมีสถาบันย่อย ลงไปได้อีกมากมาย ในแต่ละสถาบันใหญ่ๆ และในแต่ละสถาบันมีจุดประสงค์ความมุ่งหมายในประโยชน์และกิจกรรมที่เป็นสาระสำคัญต่างกัน (พิทยา สายหู, 2538, หน้า 41-159)

มงคล หวังสุขใจ และคณะ (2538, หน้า 36-50) ได้กล่าวไว้ในประเด็นทางวัฒนธรรม และสังคมว่า วัฒนธรรมเป็นผลของการกระทำของมนุษย์ที่มีต่อกันและกัน การกระทำหรือการแสดงออกของมนุษย์นั้นย่อมเกิดจากแรงผลักดันหลาย ๆ ด้านและหลายระดับ ระดับแรกคือความต้องการทางพื้นฐานทางด้านชีววิทยา ระดับที่สอง คือความต้องการที่เกิดขึ้นเมื่อความต้องการขั้นแรกได้รับการตอบสนองแล้ว หรือเรียกว่าเป็นความต้องการทางสังคม ซึ่งเป็นต้นกำเนิดของวัฒนธรรม วัฒนธรรมของมนุษย์จึงประกอบด้วยภาษา ขนบธรรมเนียม ประเพณี ที่สะท้อนความคิด ความเชื่อ และทัศนคติ ของคนร่วมกันในสังคม วัฒนธรรมจึงอาจสนับสนุนให้เกิดความเจริญก้าวหน้าหรืออาจเป็นสิ่งที่ทำให้เกิดความเสื่อมโทรมได้เช่นเดียวกัน ดังเช่น สเตียร์ โกลเซศ ได้กล่าวไว้ว่า ... วัฒนธรรมเป็นทุกอย่างที่เป็นนิสัย คือความประพฤติที่เคยชินของสังคม คนในสังคมจะมีลักษณะเป็นคนชนิดใด เป็นคนดี หรือเป็นคนเลว ก็อยู่ที่วัฒนธรรมซึ่งคนสร้างขึ้น เป็นสิ่งบันดาลให้เป็นไป... มนุษย์แต่ละสังคมมีวิถีชีวิตเป็นลักษณะเฉพาะของตนเอง เนื่องจากมนุษย์มีความคิดและการมองโลกต่างกัน และอยู่ในสภาพแวดล้อมที่ไม่เหมือนกัน มนุษย์จึงได้สร้างวัฒนธรรมหรือเครื่องมือขึ้นมาเพื่อช่วยให้คนดำรงอยู่ต่อไปในสังคมของตนได้อย่างดีที่สุด โดยใช้ประโยชน์จากธรรมชาติและความสามารถควบคุมพฤติกรรมของเพื่อนมนุษย์ด้วยกันในสังคม วัฒนธรรมดังกล่าวคือ แบบแผนในการดำเนินชีวิต ซึ่งรวมทั้งการกินอยู่ การหลับนอน การแต่งกาย การควบคุมพฤติกรรมทางด้านต่าง ๆ ตลอดจนความเชื่อและความศรัทธา

แบบแผนการดำเนินชีวิตถ่ายทอดโดยการขัดเกลาทางสังคม หรือเป็นกระบวนการที่สังคม หรือกลุ่มคนได้อบรมสมาชิกของสังคมทั้งโดยตรงและทางอ้อม เพื่อให้บุคคลได้เรียนรู้และปฏิบัติตามระเบียบวิธีการและกฎเกณฑ์ของสังคม ในฐานะเป็นสมาชิกของสังคมนั้นองค์กรที่



ทำหน้าที่ขัดเกลาทางสังคม ได้แก่ ครอบครัว สถานศึกษา กลุ่มเพื่อน กลุ่มอาชีพ สื่อมวลชน ตัวแทนศาสนา

อมรา พงศาพิชญ์ (2541, หน้า 7-9) กล่าวว่าไว้ว่า การที่มนุษย์อยู่ด้วยกันย่อมจะต้องมีข้อตกลงซึ่งเป็นที่ยอมรับกันทั่วไปว่า อะไรควรทำ อะไรไม่ควรทำ หรืออะไรคือข้อตกลงที่ไม่เป็นทางการแต่เป็นที่ยอมรับกันทั่วไป เกี่ยวกับพฤติกรรมที่ควรปฏิบัติและไม่ควรปฏิบัตินี้เรียกว่า ขนบธรรมเนียมประเพณี หรือธรรมเนียมประเพณี ... แนวปฏิบัติที่ยึดถือกันมาในสังคมโดยคนรุ่นหลังเรียนรู้จากคนรุ่นก่อน แล้วยึดถือปฏิบัติต่อกันมาเรื่อย ๆ การประพฤติปฏิบัติตามธรรมเนียมนี้ มีทั้งการประพฤติปฏิบัติในระดับบุคคล ต่างคนต่างทำ และการปฏิบัติที่เหมือนกัน การร่วมกระทำการกิจกรรมพร้อม ๆ กันในลักษณะพิธีกรรม สังคมทุกสังคมมีความเชื่อในสิ่งที่มีอำนาจเหนือมนุษย์ ไม่รูปแบบใดก็รูปแบบหนึ่ง เช่นความเชื่อทางศาสนา ความเชื่อในภูติผีปิศาจ ไม่ว่าความเชื่อในศาสนาจะเป็นรูปแบบใด ความเชื่อทางศาสนาก็ยังเป็นส่วนประกอบที่สำคัญมากของวัฒนธรรมของแต่ละสังคม เพราะเป็นตัวกำหนดประเพณีบางอย่าง รวมทั้งเป็นตัวกำหนดพฤติกรรมของสมาชิกสังคมด้วย ทั้งนี้เพราะความเชื่อทางศาสนามักจะระบุถึงความดีและความชั่ว ซึ่งทำให้ศาสนามีลักษณะที่เป็นศีลธรรมและมีบทบาทต่อการกำหนดพฤติกรรมของสมาชิกในสังคมได้

ในการศึกษานี้ จะศึกษาบทบาทหน้าที่ของกลไกต่าง ๆ ในชุมชนที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับปัญหาเสพติด ว่าแต่ละสถาบันได้ทำหน้าที่ของตนอย่างไรที่จะป้องกันปัญหาเสพติด และกลไกหรือสถาบันใดที่มีศักยภาพในการป้องกันหรือแก้ไขปัญหาเสพติดในชุมชน

#### แนวคิดเกี่ยวกับการควบคุมทางสังคม

นวลจันทร์ ทศนชัยกุล (2539, หน้า 30) ได้ให้ความเห็นไว้ว่า โดยธรรมชาติของคนย่อมต้องการการยอมรับจากสังคมที่จะคบหาสมาคมด้วย ทุก ๆ สังคมจะมีบรรทัดฐานและค่านิยมให้สมาชิกในสังคมปฏิบัติตาม จารีตและกฎเกณฑ์ที่สังคมสร้างขึ้นจึงเปรียบเสมือนกรอบที่จะควบคุมการกระทำของบุคคลไม่ให้มีพฤติกรรมเบี่ยงเบน คนที่มีความผูกพันต่อสังคมก็สามารถควบคุมการกระทำของตัวเองได้ดีกว่าคนที่ไม่สนใจหรือเมินเฉยต่อสังคม

ความผูกพันทางสังคมมีลักษณะคล้ายเชือกที่ยึดเหนี่ยวไว้ ความผูกพันทางสังคมได้แก่

1. ความรู้สึกผูกพัน หมายถึงระดับของจิตใจหรือคุณภาพทางจิตใจของแต่ละคน ความรู้สึกผิดชอบชั่วดี คำนึงถึงศีลธรรม ไม่คิดรังแกเอาเปรียบคนอื่น และไม่ทำให้คนอื่นได้รับความเสียหายจากการกระทำของเรา

2. ความยึดมั่นผูกพัน เป็นการคำนึงถึงการลงทุนในด้านเวลาและพลังงานของตัวเองที่จะใช้ไปในการกระทำกิจกรรมต่าง ๆ ตามแบบแผนของสังคม เป็นการพิจารณาว่าถ้าเขาปฏิบัติตามระเบียบกฎเกณฑ์ของสังคมแล้วเขาจะได้รับประโยชน์ตามต้องการ เขาก็จะปฏิบัติ แต่ถ้าไม่ได้รับประโยชน์ เขาก็จะไม่ปฏิบัติตามกฎเกณฑ์ของสังคม

3. ความเกี่ยวข้อง หมายถึงการหมกมุ่นหรือทุ่มเทเวลาและพลังงานกับกิจกรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง ถ้าคนเราใช้เวลาทำกิจกรรมใด เกิดประโยชน์เป็นไปตามบรรทัดฐานของสังคมแล้ว ก็จะไม่มีความเบื่อ หรือโอกาสที่จะไปกระทำผิดหรือคิดที่จะทำความผิด

4. ความเชื่อ Hirschi (อ้างใน นวลจันทร์ ทศนชัยกุล, หน้า 31) กล่าวว่า คนในสังคมจะมีความเชื่อแตกต่างกันและมีระดับความเชื่อหรือขนาดความเชื่อแตกต่างกัน ความเชื่อ ถือว่าเป็นตัวควบคุมทางสังคม เขาเสนอข้อคิดว่า การทำความผิดมิได้เป็นผลมาจากการมีความเชื่อ แต่การทำความผิดมีแนวโน้มที่จะเกิดขึ้นได้ ถ้าขาดความเชื่อที่ห้ามกระทำความผิด

สรุปได้ว่า ยิ่งคนเรามีความเชื่อหรือเชื่อถือในค่านิยมและบรรทัดฐานของสังคมน้อยลงเท่าไร เขาก็จะยังมีแนวโน้มที่จะละเมิดกฎเกณฑ์ของสังคม หรือมีการกระทำความผิดมากขึ้น

อีกทศนะหนึ่งเกี่ยวกับการควบคุมทางสังคมซึ่ง สุวิทย์ รุ่งวิสัย (2532, หน้า 8 -23) ได้แสดงทัศนะไว้ว่า คำว่าการควบคุมทางสังคมทำให้เข้าใจว่าเป็นการบังคับให้สมาชิกต้องปฏิบัติตาม แต่คำว่าพันธะทางสังคมทำให้รู้สึกว่ามีเงื่อนไขของการถูกบังคับอย่างเดียวแต่หมายถึงความผูกพันที่มีเงื่อนไขให้เราต้องกระทำ การศึกษาพันธะทางสังคมจึงเป็นการศึกษาแรงผลักดันและระบบที่ทำให้สมาชิกส่วนมากในสังคมต้องแสดงพฤติกรรมให้เป็นไปตามความคาดหวัง คนเรามีความรู้สึกว่าการกระทำต่างๆ ของเราย่อมอยู่ในสายตาคนอื่น เราไม่มีอิสระที่จะทำอะไรได้ตามใจชอบ เรามักจะแสดงพฤติกรรมตามความคาดหวังของคนในสังคม ซึ่งเป็นลักษณะของการควบคุมที่ไม่เป็นทางการ ความคาดหวังของกลุ่มเป็นความผูกพันที่มีอำนาจควบคุมไม่แน่นอนตายตัวและมีระดับจิตสำนึกของความรู้สึกและความสำนึกแตกต่างกัน แต่การควบคุมเป็น

มาตรการอย่างหนึ่งที่สังคมเป็นผู้กำหนดขึ้นทั้งนี้ คนในสังคมพึงพอใจ ยอมรับปฏิบัติตาม หรือไม่พึงพอใจแต่ต้องถูกบังคับให้ประพฤติปฏิบัติให้สอดคล้องกับปทัสถานของสังคม ระเบียบกฎเกณฑ์ที่สังคมสร้างขึ้นมา ต้องคำนึงถึงขั้นตอนการควบคุมให้ประชาชนประพฤติปฏิบัติตามระเบียบกฎเกณฑ์นั้นด้วย กฎเกณฑ์ใดควรจะใช้มาตรการเข้มงวด กฎเกณฑ์ใดควรจะใช้กระบวนการให้การศึกษา ชักชวน ให้เห็นคุณค่าของกฎเกณฑ์หรือศักดิ์ศรีของความเป็นคน

ราวซิค (Joseph S. Roucek อ้างใน สุวิทย์ รุ่งวิสัย, 2532, หน้า 22) ได้เสนอแนวทางการควบคุมทางสังคมไว้ 3 ประการคือ

1. การอบรมสั่งสอน เช่น พ่อแม่อบรมสั่งสอนลูกให้ประพฤติปฏิบัติในทางที่ดีงามและเหมาะสม เพื่อให้เขาเป็นสมาชิกที่ดีของครัวเรือนและสังคม
2. การชักจูง เพื่อให้สมาชิกอยู่ในระเบียบแบบแผนที่ดีงาม
3. การบังคับ อาจเป็นการสั่ง การบังคับ การใช้กำลังกายหรืออาวุธบังคับให้กระทำตามที่ผู้มีอำนาจสั่งให้ทำ

อย่างไรก็ดี การควบคุมทางสังคม ไม่ว่าจะเป็นกระบวนการ หรือการใช้กลไกต่าง ๆ ส่วนแต่ต้องอาศัยการอบรมบ่มนิสัยเป็นหลัก เพื่อให้มีการควบคุมและความสำนึกที่จะประพฤติปฏิบัติให้เป็นที่ยอมรับของสังคม

ศรีศักดิ์ วัลลิโภดม (2536, หน้า 28 -30) ได้ให้ความเห็นเกี่ยวกับความเชื่อกับการควบคุมทางสังคมไว้ว่า ความเชื่อเป็นส่วนหนึ่งของความเป็นมนุษย์ มนุษย์ทุกรูปทุกวัยและทุกแห่งต่างสัมพันธ์กับความเชื่อนั้น การทำอะไรย่อมมีความเชื่อปะปนด้วยเสมอ เพราะเป็นสิ่งที่ทำให้เกิดความมั่นใจและกำลังใจ เพราะถ้าขาดสิ่งเหล่านี้เสียแล้ว ก็ไม่อาจทำอะไรให้บรรลุเป้าหมายที่ดีได้ ความเชื่อมีอิทธิพลต่อชีวิตมนุษย์ ทั้งในระดับปัจเจกบุคคลและระดับสังคม ก็คือความเชื่อที่เกี่ยวกับสิ่งนอกเหนือธรรมชาติ มีหลายสิ่งหลายอย่างในชีวิตมนุษย์ที่ไม่อาจหาคำตอบได้ เลยต้องยกให้เป็นเรื่องของสิ่งนอกเหนือธรรมชาติไป ...สาระสำคัญในสิ่งนอกเหนือธรรมชาติก็คือ ความเชื่อในพลังแห่งอำนาจที่จะคลั่งคลั่งได้เกิดการเปลี่ยนแปลงอะไรก็ได้ในจักรวาล และพลังแห่งอำนาจดังกล่าวนี้ คือ สิ่งที่ควบคุมทุกสิ่งทุกอย่างในจักรวาลนั่นเองทำให้เกิดสิ่งที่เป็นระบบความเชื่อสองอย่าง คือ ศาสนา และไสยศาสตร์ ศาสนา เป็นความเชื่อที่มนุษย์สยบ

ต่อสิ่งนอกเหนือธรรมชาติ เช่น การกราบไหว้ เคารพเชื่อถือ และอ้อนวอนให้ช่วยคุ้มครอง ส่วน  
ไสยศาสตร์ เป็นความเชื่อที่มนุษย์พยายามควบคุมอำนาจนอกเหนือธรรมชาติ เพื่อใช้เป็นประโยชน์  
แก่ตนเอง เหมือนกับการใช้เทคโนโลยีในปัจจุบัน

ระบบความเชื่อทั้งสองอย่างนี้สัมพันธ์กับชีวิตมนุษย์เรื่อยมาแต่สมัยโบราณ เป็นเรื่อง  
ของจิตวิญญาณที่เกี่ยวข้องกับโครงสร้างสังคมและเศรษฐกิจอย่างแยกกันไม่ออก ดังเช่นเรื่อง  
เกี่ยวกับโครงสร้างสังคมนั้นความเชื่อในเรื่องนอกเหนือธรรมชาติมีบทบาทควบคุมและกระตุ้นให้  
มนุษย์อยู่ร่วมกันอย่างมีระเบียบแบบแผน เกิดเป็นจารีตประเพณีที่จะอยู่ร่วมกัน ถ้ามองจาก  
องค์กรสังคมพื้นฐาน เช่น ครอบครัวและชุมชน ดังเช่น เรือนที่ครอบครัวหนึ่งอาศัยอยู่ มีผีเรือน  
คอยดูแลไม่ให้คนที่อยู่ในเรือนหรือในครอบครัวทำผิดประเพณี ถ้าผู้หนึ่งผู้ใดทำผิดประเพณีอาจ  
คลุ้มคลั่งให้เกิดความเดือดร้อนแก่ชุมชนได้ เมื่อชุมชนพัฒนาใหญ่โตเป็นเมืองหรือรัฐ หรือเป็น  
อาณาจักรขึ้นมา โดยมีความเชื่อที่ซับซ้อน มีผู้ปกครอง มีชนชั้นปกครอง และชนชั้นที่ถูกปกครอง  
ระบบความเชื่อก็ซับซ้อนเป็นเงาตามตัว เป็นแหล่งที่มาของอำนาจที่ผู้นำ ผู้ปกครองจะใช้ในการ  
รักษาระเบียบแบบแผน และจัดการเรื่องความขัดแย้งที่มีในสังคมเพื่อให้สังคมอยู่ร่วมกันอย่าง  
ราบรื่น

เนาวรัตน์ พลายน้อย และ คณะ (2539, หน้า 15-17) ได้สรุปสาระสำคัญของทฤษฎีการ  
ควบคุมทางสังคมที่ใช้อธิบายปรากฏการณ์เกี่ยวกับการใช้สารเสพติดไว้ว่าทฤษฎี Control Theory  
วางอยู่บนพื้นฐานที่ว่า มนุษย์มีแนวโน้มที่จะกระทำผิดโดยธรรมชาติ การที่บุคคลจะปฏิบัติตาม  
บรรทัดฐานของสังคมได้นั้น เนื่องจากการควบคุมของสังคมอยู่เหนือปัจเจกบุคคล トラバได้  
ที่การควบคุมมีความเข้มแข็ง การทำผิดจะไม่เกิดขึ้น นักทฤษฎีกลุ่มนี้ที่สำคัญคือ Walter Reckless,  
Travis Hirschi และ Kaplan เป็นต้น เช่น Walter Reckless กล่าวว่า ความสามารถของปัจเจก  
บุคคลในการหลีกเลี่ยงการกระทำที่เบี่ยงเบนจะลดลงหากมีอิทธิพลภายนอก และอิทธิพลภายใน  
มาเกี่ยวข้องด้วย อิทธิพลภายนอกได้แก่ การขาดแคลน การสูญเสีย ความขัดแย้ง หรือความไม่ลง  
รอยกัน ส่วนอิทธิพลภายใน ได้แก่ ความคับข้องใจ ความสิ้นหวัง หรือความรู้สึกที่ด้อยกว่า  
ตามทัศนะของ Walter Reckless ปัจจัยภายในและภายนอก ซึ่งนำไปสู่พฤติกรรมเบี่ยงเบนนั้น  
เนาวรัตน์ พลายน้อย เชื่อว่า สิ่งเหล่านี้จะเกิดกับกลุ่มผู้ให้บริการในสถานเริงรมย์ได้ง่าย และ  
บุคคลเหล่านี้จะขาดสิ่งที่เรียกว่าการยับยั้งภายใน (Inner-containment) อันได้แก่ ขาดการควบคุม

ตนเอง ขาดการมองตัวเองในแง่ที่ดี (Good self-concept) และขาดการมีความรู้สึกได้รับผิดชอบสูง นอกจากนี้บุคคลเหล่านี้ยังขาดปัจจัยยับยั้งภายนอก (Outer-containment) ซึ่งหมายถึงขาดสถาบันทางสังคมต่าง ๆ มารองรับเป้าหมายและความคาดหวังของเขา การขาดสิ่งทีกล่าวนี้น่าจะทำให้เกิดพฤติกรรมเบี่ยงเบนและนำไปสู่การใช้สารเสพติดได้ ซึ่ง Travis Hirschi (อ้างใน เนาวรัตน์ พลายน้อย และคณะ, 2539, หน้า 16) เสนอว่า ความผูกพันกับสถาบันทางสังคม ความเชื่อในค่านิยม บรรทัดฐานของสังคม รวมทั้งการที่บุคคลทราบล่วงหน้าถึงรางวัลทางสังคมและเศรษฐกิจ รวมทั้งผลเสียทางสังคมและทางเศรษฐกิจหากตนจะมีพฤติกรรมที่ไม่สมควร ความรู้สึกดังกล่าวนี้อาจทำให้บุคคลหลีกเลี่ยงพฤติกรรมที่สังคมเห็นว่าไม่ถูกต้องได้ ในทางกลับกัน หากบุคคลเสื่อมถอยความเชื่อในบรรทัดฐานทางสังคมลงไป โอกาสที่เขาจะกระทำผิดก็จะมีมากขึ้น แหล่งสำคัญที่ทำให้บุคคลมีจิตสำนึก ไม่ละเมิดบรรทัดฐานของสังคมได้แก่ บิดามารดา โรงเรียน และเพื่อน เป็นต้น Travis Hirschi ยังได้กล่าวถึงมโนทัศน์ ที่เรียกว่าความยึดมั่นผูกพัน (Commitment) โดยอธิบายว่า หากบุคคลพิจารณาแล้วเห็นว่าตนจะได้รับประโยชน์จากระเบียบกฎเกณฑ์ของสังคม ก็จะปฏิบัติตามระเบียบกฎเกณฑ์เหล่านี้ แต่ถ้าปฏิบัติตามสิ่งที่สังคมเห็นว่าถูกต้องทำให้เกิดผลได้น้อยกว่าการลงทุนลงแรง บุคคลก็ย่อมจะไม่ปฏิบัติตามกฎเกณฑ์ของสังคม ซึ่งสอดคล้องกับของ Kaplan (อ้างใน เนาวรัตน์ พลายน้อย และคณะ, 2539, หน้า 17) ที่ระบุว่า พฤติกรรมเบี่ยงเบนจะเกิดขึ้นเมื่อบุคคลขาดแรงจูงใจที่จะปฏิบัติตามกฎเกณฑ์ อันเนื่องมาจากการมีพฤติกรรมปกติที่ไม่ช่วยให้เขาบรรลุเป้าหมายในชีวิตได้ การรู้สึกว่าตัวเองต่ำต้อย ผิดพลาด ล้มเหลว ไม่เป็นที่รักของบุคคลรอบข้าง ย่อมนำไปสู่พฤติกรรมที่สังคมส่วนใหญ่ไม่พึงปรารถนา โดยเฉพาะการใช้สารเสพติด

มงคล หวังสุขใจ และคณะ (2538, หน้า 56) กล่าวว่าไว้ว่า สังคมจะดำรงอยู่ได้เพราะมีบรรทัดฐาน โดยคนส่วนใหญ่ยังยึดถือปฏิบัติตามธรรมเนียม กฎศีลธรรม และกฎหมาย สังคมที่ไร้บรรทัดฐานโดยสิ้นเชิงย่อมดำรงอยู่ไม่ได้ ระเบียบสังคมเห็นเป็นไปได้ เพราะมีการควบคุมให้สมาชิกปฏิบัติตาม การควบคุมทางสังคมทำได้หลายวิธี วิธีหนึ่งคือ การให้คุณค่า และการให้โทษ (Sanctions) ได้แก่การลงโทษผู้ฝ่าฝืน และการให้รางวัลผู้ปฏิบัติตาม การลงโทษเป็นวิธีการที่ใช้โดยทั่วไป ตั้งแต่การลงโทษในครอบครัวจนถึงการลงโทษโดยเจ้าหน้าที่ของรัฐ คือมีทั้งการควบคุมที่เป็นทางการ (Formal control) และการควบคุมที่ไม่เป็นทางการ (Informal control) การควบคุมอย่างไม่เป็นทางการทำโดยญาติพี่น้องและชาวบ้าน เป็นการควบคุมที่มีประสิทธิภาพมาก

เมื่อเทียบการควบคุมโดยเจ้าหน้าที่ของรัฐ วิธีการควบคุมอย่างไม่เป็นทางการมีหลายวิธี ตั้งแต่ การซุบซิบนินทา จนถึงการตัดญาติขาดมิตรกับผู้ฝ่าฝืนจารีตประเพณี ที่ถือว่าสำคัญ วิธีการเหล่านี้เป็นการควบคุมภายนอก (External control) วิธีการอีกประการหนึ่ง ที่ทำให้บุคคลยอมรับ ปฏิบัติตามบรรทัดฐานคือ การอบรมปลูกฝังจนบุคคลเกิดจิตสำนึกในการควบคุมตนเอง (Internal control) เพราะเห็นว่าบรรทัดฐานต่าง ๆ เป็นสิ่งที่ถูกต้องดีงาม นอกจากนี้ยังมีวิธีอื่น ๆ อีก เช่น การขู่ให้กลัวจากอำนาจลึกลับ บาปกรรม เป็นต้น ผู้ที่มีส่วนในการควบคุมทางสังคม มีตั้งแต่ ตัวเอง ครอบครัว เพื่อนบ้าน ไปจนถึงศาสนาและ อำนาจอรัฐ

บรรทัดฐาน แบ่งออกเป็น 3 ประเภท คือ

1. วิถีประชา ได้แก่แบบแผนปฏิบัติในชีวิตประจำวัน การฝ่าฝืนวิถีประชา ไม่ถือเป็น เรื่องร้ายแรง ผู้ควบคุมให้ชาวบ้านปฏิบัติตามได้แก่ ชาวบ้านทั้งหลาย วิธีการที่ชาวบ้านใช้ลงโทษ ผู้ฝ่าฝืนคือการนินทา หรือการติเตียน
2. กฎศีลธรรม เป็นบรรทัดฐานที่ ถือว่าสำคัญในความรู้สึกของคนทั่วไป ในสังคม เป็นกฎที่กำหนดว่าการกระทำใดถูก การกระทำใดผิด หรือเป็นกรรมดี กรรมชั่ว การฝ่าฝืน ศีลธรรมถือว่ากระทบกระเทือนต่อสังคมโดยส่วนรวมอย่างน้อยก็มีผลกระทบต่อความเชื่อทาง ศีลธรรม ผู้ฝ่าฝืนจึงมักถูกลงโทษอย่างรุนแรงจากคนอื่น เช่นในสังคมไทยดั้งเดิม หรือในชนบทที่ ให้ความสำคัญสูงกว่าในเมือง กฎศีลธรรมเป็นสิ่งที่คนทั่วไปเชื่อว่าจำเป็นต่อการดำรงอยู่ของ สังคม ดังนั้น คนส่วนใหญ่จึงยอมรับหรือยึดถือกฎศีลธรรมว่าเป็นสิ่งที่ละต้องไม่ได้ ดังนั้นจึงมี พลังอำนาจครอบงำคนในสังคมอย่างลึกซึ้ง บุคคลอาจฝ่าฝืนวิถีประชาได้โดยง่าย แต่มักไม่กล้า ฝ่าฝืนกฎศีลธรรม ผู้ฝ่าฝืนจะกลายเป็นคนชั่วเลว ที่ต้องถูกลงโทษจากสังคม
3. กฎหมาย ในสังคมขนาดใหญ่และในเมืองนั้น กฎศีลธรรมอย่างเดียวไม่เพียงพอต้อง อาศัยกฎหมายเป็นเครื่องมือสำคัญ กฎหมายเป็นระเบียบที่มีการควบคุมอย่างเป็นทางการ คือ มี องค์การเฉพาะ ที่มีอำนาจหน้าที่บังคับให้สมาชิกสังคมปฏิบัติตามได้แก่ องค์การของรัฐ เช่น ตำรวจ ศาล กรมราชทัณฑ์ กฎหมายอาจมาจากกฎศีลธรรมที่มีอยู่ก่อนแล้ว หรือเกิดจากการบัญญัติขึ้นโดย ผู้มีอำนาจรัฐ กฎหมาย จะเป็นที่ยอมรับปฏิบัติตามโดยประชาชนทั่วไปนั้นจำเป็นต้องสอดคล้อง หรือไม่ขัดแย้งกับกฎศีลธรรมและธรรมเนียมที่ชาวบ้านยึดถือ

ในการศึกษาครั้งนี้จะศึกษาว่า ชุมชนมีวิธีควบคุมสมาชิกของสังคมที่ไปเกี่ยวข้องกับปัญหา ยาเสพติดอย่างไร

แม้ว่า กลไกทางสังคม และการควบคุมทางสังคม จะเป็นเครื่องมือ ช่วยให้คนในชุมชน หรือในสังคมอยู่ร่วมกันได้ มีข้อปฏิบัติและมีการตกลงร่วมกันแล้ว แต่ในบางปัญหา จำเป็นที่จะต้องอาศัยความร่วมมือร่วมใจของชุมชนที่จะช่วยจัดการ เพื่อให้กลไก และการควบคุมทางสังคม เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ อย่างเช่นการร่วมแรงร่วมใจกันอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม การป้องกัน ปัญหายาเสพติด ซึ่งแนวคิดที่จะนำมาอธิบายได้คือ แนวคิดเกี่ยวกับความเป็นชุมชน หรือชุมชน เข้มแข็งหรือความเป็นประชาสังคม

#### แนวคิดเกี่ยวกับความเป็นชุมชน

ชูชัย สุภวงศ์ (อ้างใน ประเวศ วะสี, 2540, หน้า 121) ได้ให้ความเห็นว่า คำว่า ประชาสังคม หรือ Civil Society เมื่อนำมาใช้เป็นภาษาไทยแล้วมีผู้ที่ใช้แตกต่างกัน เช่น ประเวศ วะสี จะใช้คำว่า ความเป็นชุมชน ธีรยุทธ บุญมี ใช้คำว่าสังคมเข้มแข็ง เอนก เหล่าธรรมทัศน์ ใช้คำว่า ประชาสังคม ในที่นี้จะนำทัศนะของผู้รู้เพียงบางคนมาเสนอ เช่น

ประเวศ วะสี (2540, หน้า 6) กล่าวว่า ความเป็นชุมชน หมายถึงการที่ประชาชน จำนวนหนึ่งมีวัตถุประสงค์ร่วมกัน มีอุดมคติร่วมกันหรือความเชื่อร่วมกันในบางเรื่อง มีการติดต่อสื่อสารกัน หรือมีการรวมกลุ่มกัน จะอยู่ห่างกันก็ได้ มีความเอื้ออาทรต่อกัน มีเรื่องจิตใจเข้ามาด้วย มีความรัก มีมิตรภาพ มีการเรียนรู้ร่วมกันในการกระทำ ในการปฏิบัติบางสิ่งบางอย่างจะเรื่องใดก็ได้แล้วแต่และมีการจัดการ เวลาเรามองดูความเป็นชุมชนเกิดขึ้น เราจะพบเห็นภายในชุมชน มีสิ่งเหล่านี้ คือ

1. เกิดความสุข เป็นความสุขของคนที่มาาร่วมกัน เพราะมีความเอื้ออาทรต่อกัน มีการช่วยกัน มีการสนับสนุนซึ่งกันและกัน เกิดความสุขเมื่อได้ทำอะไรร่วมกัน
2. มีประสิทธิภาพที่จะทำให้งานประสบความสำเร็จ ซึ่งเรื่องนี้มีสูงมาก แก้ปัญหาความยากจนได้ในเวลาอันรวดเร็ว แก้ปัญหาสิ่งแวดล้อม แก้ปัญหาสังคม เป็นเครื่องพัฒนาวัฒนธรรมพร้อมกันและเป็นการเมืองพร้อมกันในตัวด้วย

3. มีการจัดการ เพื่อให้มีการเรียนรู้ร่วมกัน การจัดการต้องอาศัยโลกทัศน์เชิงระบบ มีองค์ประกอบต่าง ๆ มาเชื่อมโยงกัน มีการสร้างความรู้ในจุดต่าง ๆ ให้เข้ามาเชื่อมโยงกันเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์

ในสังคมโบราณ ความเป็นชุมชนจะเห็นได้ชัดเจน ความเป็นอยู่แบบเป็นพี่น้องกัน เป็นญาติ มีกฎกติกาของตัวเอง มีความเชื่อร่วมกัน ฯลฯ และอยู่ด้วยกันอย่างยั่งยืนมาเป็นเวลาช้านาน ต่อมาเมื่ออำนาจรัฐแข็งตัวขึ้น ก็รวมศูนย์อำนาจเข้ามา มีหน่วยงานรัฐเข้าไปจัดการ ทำให้สังคมแตก เกิดความสัมพันธ์แนวดิ่ง มีระบบอุปถัมภ์ ทิศาต มีไพร่ มีระบบราชการ ความเป็นชุมชนจะต้องมีการรวมตัวกันในแนวนอน

ธีรยุทธ บุญมี (อ้างใน ประเวศ วะสี 2540, หน้า 140-157) กล่าวว่า ถ้าสังคมเข้มแข็ง น่าจะช่วยให้การเมืองมีเสถียรภาพ และพัฒนาเป็นประชาธิปไตยได้ดีมากยิ่งขึ้น หากสังคมมีความเข้มแข็งโดยมีทุก ๆ ส่วน คือ วิชาชีพ ธุรกิจ ปัญญาชน นักศึกษา ชาวบ้าน นักการเมือง ร่วมแรงร่วมใจกันก็มีความสามารถที่จะผลักดันให้กลุ่มอำนาจนิยมถอยร่นได้สังคมเข้มแข็งจะมีลักษณะดังนี้

1. สังคมเข้มแข็งเน้นลักษณะที่กระจาย พลังทางสังคมมาจากทุก ๆ ส่วน ทุกวิชาชีพ ทุกระดับรายได้ ทุกภูมิภาคของประเทศ มีกลุ่มองค์กรที่หลากหลายที่ทำตัวให้เข้มแข็ง แม้ในมิติอาชีพของตนเท่านั้นก็พอ โดยไม่จำเป็นต้องมีระดับการมีส่วนร่วมทางการเมืองหรือ เป้าหมายทางการเมืองเหมือนกัน

2. สังคมเข้มแข็ง เน้นการคัดค้านเผด็จการ โดยทุก ๆ ส่วนของสังคมช่วยกันคิด ช่วยกันทำ ผ่านองค์กร ผ่านสถาบันอาชีพของตน โดยมีเหตุผลว่าระบบอำนาจนิยมจะกระทบกระเทือนผลประโยชน์ของวิชาชีพหรือผลประโยชน์ของประเทศทั้งหมดจึงมีลักษณะชอบธรรมและเป็นการผลักดันในเชิงสถาบันมากกว่า จึงเป็นการเปลี่ยนแปลงที่ยั่งยืนมากกว่า เมื่อคนเรามีวิถีชีวิตร่วมกันเพียงระดับชุมชนขนาดเล็ก ชุมชนจะควบคุมดูแลซึ่งกันและกัน ร่วมกันรับผิดชอบในปัญหาคุณธรรมและอื่น ๆ ส่วนระดับที่กว้างขึ้นมา เช่น จังหวัด ภาค หรือประเทศ ความผูกพันซึ่งเป็นเรื่องของกฎหมาย และวัฒนธรรมบางอย่าง มากกว่าที่จะผูกพันกันด้วยวิถีชีวิตจริง ๆ หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งแต่ก่อนนี้ คนไทยมีเพียง จิตสำนึกในระดับชุมชน ยังไม่เกิดจิตสำนึกในระดับ



สังคม จนเมื่อมีการพัฒนาเศรษฐกิจแผนใหม่ ซึ่งทำให้เกิด วิถีชีวิตของคนเมืองใหญ่ จิตสำนึกของชุมชนจะหายไป เกิดเป็นความคิดแบบต่างคนต่างอยู่ ต่างทำมาหากิน สาเหตุเพราะจิตสำนึกของชุมชนถูกทำลายไป การเกิดขึ้นของจิตสำนึกสังคมนี้ เป็นขั้นต้นสุดของการก่อตัว สังคมเข้มแข็ง ซึ่งมี 4 ขั้นดังนี้

1. การเกิดจิตสำนึกระดับสังคม
2. การเกิดกลุ่ม องค์การทางเศรษฐกิจ สังคมต่าง ๆ ที่มีจิตสำนึกในการดูแลผลประโยชน์ซึ่งกันและกัน
3. การก่อรูปของอุดมการณ์ร่วมของสังคม เมื่อจิตสำนึกรับผิดชอบต่อสังคมสูงขึ้นและเกิดอุดมการณ์ที่ยึดเหนี่ยวผูกพันกับสังคม ให้เป็นสังคมที่เข้มแข็งและมีคุณธรรม เป็นเสมือนทิศทางพึงปรารถนาที่บ้านเมืองควรจะก้าวเดินต่อไป
4. เมื่ออุดมการณ์ของสังคมเข้มแข็งตกผลึก เป็นเสมือนสถาบันที่ทุกคนยอมรับเป็นกฎเกณฑ์แห่งวิถีชีวิต

อุทัย คุลยเกษม และ อรศรี งามวิทยาพงศ์ (2540, หน้า 8) ได้สะท้อนให้เห็นว่าปัจจุบันชุมชนไทยตกอยู่ในสภาพที่อ่อนแอมาก มีลักษณะที่สะท้อนถึงความอ่อนแอคือ สภาพของชุมชนที่สูญเสียความเป็นปึกแผ่น อันเป็นหัวใจสำคัญของความเป็นชุมชน ชุมชนต้องพึ่งพิงภายนอกสูง ถูกปัจจัยภายนอกควบคุมและกำหนดความเปลี่ยนแปลงของชุมชน สภาพปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นชุมชนควบคุมและแก้ไขได้ยากหรือน้อย และพัฒนาการของชุมชนในด้านต่าง ๆ ถูกทำลายหรือถูกละทิ้งให้ชะงักงัน ศักยภาพและภูมิปัญญาของท้องถิ่นสูญหายไป หรือถูกทอดทิ้งไม่ได้รับการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง ชุมชนจึงอยู่ในสภาพขาดรากฐานและพัฒนาการของตนเอง

อุทัย คุลยเกษม และ อรศรี งามวิทยาพงศ์ (อ้างแล้ว, หน้า 9-10) กล่าวว่า ลักษณะของชุมชนที่เข้มแข็งและเป็นที่ยึดเหนี่ยวและต้องการคือ

1. สภาพของชุมชนที่มีความเป็นปึกแผ่นอย่างแน่นแฟ้น คือสมาชิกของชุมชนมีศักยภาพ มีการพึ่งพาอาศัยและร่วมมือกันในกิจกรรมต่าง ๆ ทั้งของส่วนตัวและส่วนร่วม

2. ชุมชนมีศักยภาพที่พึ่งพิงตนเองในระดับสูง โดยมีทุน แรงงาน และทรัพยากร เพื่อการยังชีพพื้นฐานของครอบครัวตนเองแม้จะมีการพึ่งพิงภายนอกก็อยู่ในลักษณะที่ชุมชนมีอำนาจในการจัดการ

3. ชุมชนที่สามารถควบคุมและจัดการกับปัญหาที่เกิดขึ้นได้ด้วยตนเองเป็นส่วนใหญ่โดยอาศัยอำนาจ ความรู้ และกลไกภายในของชุมชน

4. ชุมชนที่พัฒนาศักยภาพของตนเองได้อย่างต่อเนื่อง โดยอาศัยกระบวนการเรียนรู้สร้างภูมิปัญญาของตนเองในด้านต่างๆ ทั้งเศรษฐกิจและการบริหารจัดการ การปกครอง วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม เทคโนโลยี มีผลให้ชุมชนมีความรู้และความสามารถที่จะพัฒนาตนเอง และถ่ายทอดความรู้นั้นได้อย่างต่อเนื่อง

ความเข้มแข็งของชุมชน อาจพิจารณาจากเครื่องชี้วัด (อุทัย ดุลยเกษม และ อรศรี งามวิทยาพงศ์, อ้างแล้ว, หน้า 97-102) ดังนี้

1. โครงสร้างความสัมพันธ์ ควรเป็นแบบแนวราบ
2. การเปลี่ยนแปลงวิสัยทัศน์ของบุคลากร ว่า ควรมีเป้าหมายเพื่อจัดการศึกษาของชุมชน ให้ความสำคัญกับการเรียนรู้เพื่อชีวิต และการศึกษาเป็นตัวกำหนดความเข้มแข็งหรือ อ่อนแอของชุมชน ฯลฯ
3. ความสามารถในการจัดการ ต้องมีประสิทธิภาพและมีความยั่งยืน
4. การมีส่วนร่วมของชุมชนควรก่อผลให้เกิดการมีส่วนร่วมที่เพิ่มมากขึ้นในทุกฝ่าย
5. กระบวนการเรียนรู้เพื่อชีวิต และชุมชนควรมีความเปลี่ยนแปลงไปสู่แนวทางของการพัฒนาความสามารถ ศติปัญญาของผู้เรียน เพื่อตอบสนองต่อผู้เรียนและความเข้มแข็งของชุมชน
6. ศักยภาพความเข้มแข็งของชุมชน เพิ่มมากขึ้น ในด้านความสามารถในการแก้ปัญหาที่เกิดขึ้น มีโครงสร้างความร่วมมือแนวราบเพิ่มมากขึ้น มีกิจกรรมที่หลากหลายในชุมชน เพื่อลดการพึ่งพิงภายนอกให้น้อยลง ฯลฯ

ในปี พ.ศ. 2541 ( กรมการปกครอง , 2541, หน้า 1-3 ) รัฐบาลได้กำหนดนโยบายเพื่อควบคุมการขยายตัวของปัญหาและ ลดปัญหาการแพร่ระบาดของยาเสพติด โดยนำแนวคิดเรื่อง ความเข้มแข็งของชุมชนในหมู่บ้านชนบท มาใช้ในการดำเนินงาน ใช้ชื่อของนโยบายนี้ว่า “ประชาคมหมู่บ้านต่อต้านยาเสพติด” ได้กำหนดแนวความคิดในการดำเนินงาน ดังนี้

1. เน้นบทบาท ของคณะกรรมการหมู่บ้าน ( กม. ) หรือ คณะกรรมการหมู่บ้าน อพป. เป็นกลไกหลักในหมู่บ้าน เป็นแกนนำจุดประกายสร้างกระแสสังคมให้เกิดปฏิกิริยาเคลื่อนไหวต่อต้านยาเสพติดไม่ให้แพร่ระบาดในหมู่บ้านและช่วยเหลือเกื้อกูลผู้ติดยาเสพติดให้ได้รับการบำบัดรักษาและฟื้นฟูสมรรถภาพ โดยทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางประสานความร่วมมือ ระดมสรรพกำลังจากทุกกลุ่มกิจกรรม (องค์กรชุมชน) รวมทั้งประชาชนทุกฝ่ายในหมู่บ้าน เชื่อมโยงรวมพลังกันเป็นกระบวนการประชาคมหมู่บ้านต่อต้านยาเสพติด

2. ร่วมมือส่วนราชการและองค์กรภาคเอกชนต่าง ๆ ในลักษณะ (พหุภาคี ) ผนึกกำลัง ราชภัฏ - รัฐ ร่วมใจต้านภัยยาเสพติด ให้ยาเสพติดหมดไปจากหมู่บ้าน

3. พัฒนาเสริมสร้างสมรรถนะของประชาคมหมู่บ้าน ให้เข้มแข็ง และมีศักยภาพในการจัดการแก้ไขปัญหายาเสพติดในหมู่บ้านด้วยตนเอง ใช้พลังของประชาชนในหมู่บ้านโดยประชาชนในหมู่บ้าน ร่วมคิด ร่วมทำ และ เพื่อประชาชนในหมู่บ้าน (ร่วมรับผลประโยชน์ในผลลัพธ์สุดท้าย) ทำให้หมู่บ้านปลอดยาเสพติด อย่างต่อเนื่องยั่งยืนตลอดกาล

จากแนวคิดได้กำหนดแนวทางปฏิบัติไว้ ว่าผู้ใหญ่บ้านจะต้องเป็นผู้ประสานงานให้เกิดกิจกรรม กระตุ้นปลุกจิตสำนึกให้ชุมชนในหมู่บ้านตื่นตัวเกิดกระแสสังคมต่อต้านยาเสพติด วิเคราะห์สถานการณ์ปัญหายาเสพติดในหมู่บ้านจำแนกกลุ่มเป้าหมาย ดังนี้

|                 |         |             |                       |
|-----------------|---------|-------------|-----------------------|
| สถานการณ์เบาบาง | หมายถึง | ไม่มีผู้ค้า | มีผู้เสพไม่เกิน 15 คน |
| ปานกลาง         | หมายถึง | มีผู้ค้า    | มีผู้เสพ 16-30 คน     |
| รุนแรง          | หมายถึง | มีผู้ค้า    | มีผู้เสพ 31 คน ขึ้นไป |

ให้มีการกำหนดแผนงาน โครงการแก้ไขปัญหายาเสพติดได้แก่ การเยี่ยมเยียนครอบครัวกลุ่มเป้าหมาย เพื่อการบำบัดรักษา และฟื้นฟูผู้ติดยาเสพติดในหมู่บ้าน ป้องกันและเฝ้าระวัง การแพร่ระบาด ปราบปรามแสวงหาข่าวติดตามความเคลื่อนไหว เบาะแสต่าง ๆ ประชาคมหมู่บ้านจะต้องมีการรายงานผล การดำเนินงานให้อำเภอและส่วนราชการที่เกี่ยวข้องทราบอย่างต่อเนื่อง ความสำเร็จของการแก้ปัญหายาเสพติดในหมู่บ้านจะต้องเป็นรูปธรรม มีความชัดเจน เป็นที่ยอมรับของชุมชนว่า “ไม่มีผลิต ไม่มีขาย ไม่มีเสพ”

จากแนวคิดดังกล่าว ได้มีการกำหนดกระบวนการไว้ 9 ขั้นตอน แต่ละขั้นตอนกำหนดแนวทางการปฏิบัติไว้อย่างชัดเจน การดำเนินงานทั้ง 9 ขั้นตอนประกอบด้วย

1. การสร้างกระบวนการประชาคมหมู่บ้านต่อต้านยาเสพติด ในขั้นตอนนี้ได้กำหนดให้ผู้ใหญ่บ้านในฐานะประธานคณะกรรมการหมู่บ้านนัด หมายคณะกรรมการทั้ง 8 ฝ่าย คือฝ่ายกิจกรรมพัฒนาหมู่บ้าน ฝ่ายส่งเสริมอาชีพ ฝ่ายกิจการปกครอง ฝ่ายกิจการป้องกันและรักษาความสงบเรียบร้อย ฝ่ายการคลัง ฝ่ายกิจการสาธารณสุข ฝ่ายกิจการศึกษาและวัฒนธรรม ฝ่ายกิจการสวัสดิการสังคม และฝ่ายกิจการสตรี ตลอดจนผู้ร่วมทีมงานของแต่ละฝ่าย ประชุมหารือปัญหาการแพร่ระบาดของยาเสพติด วางแผนในการประสานความร่วมมือกับกลุ่มอาสาสมัครอื่น ๆ ฯลฯ โดยคณะกรรมการหมู่บ้านแบ่งหน้าที่ให้แต่ละกิจกรรมออกไปชี้แจง ปลุกกระแสการต่อต้านประสานความร่วมมือให้เข้ามามีส่วนร่วมแก้ไขปัญหายาเสพติดในหมู่บ้าน เป็นพลังประชาคมหมู่บ้านต่อต้านยาเสพติด

2. กระตุ้นปลุกจิตสำนึกให้ชุมชนในหมู่บ้านตื่นตัวเกิดกระแสสังคมต่อต้านยาเสพติด ให้ผู้ที่ได้รับมอบหมายหน้าที่ รับผิดชอบครัวเรือนให้ครบทุกครัวเรือน ปลุกจิตสำนึกแบบจับเจ้าคู่กันฉันท้เครือญาติ

3. วิเคราะห์สถานการณ์ปัญหายาเสพติดในหมู่บ้าน จำนวนผู้ขายเสติค สิ่งแวดล้อมที่เกี่ยวข้องกับยาเสพติด การมีส่วนร่วมของชุมชน สภาพสังคม วัฒนธรรมและการดำเนินชีวิตของคนในหมู่บ้าน แล้วนำข้อมูลที่ได้มากำหนดแผนงานโครงการแก้ไขปัญหายาเสพติด

4. เยี่ยมเยียนครอบครัวกลุ่มเป้าหมายเพื่อการบำบัดรักษา และฟื้นฟูสมรรถภาพผู้ติดยาเสพติดในหมู่บ้าน ให้เห็นเป็นรูปธรรม และให้ขอรับการสนับสนุนค่าใช้จ่ายในการดำเนินงานจากองค์การบริหารส่วนตำบล หรือจากองค์กรภาคเอกชน ชมรม สมาคมต่าง ๆ

5. ประสานความร่วมมือ ผนึกกำลังประชาคมหมู่บ้านร่วมกับส่วนราชการและองค์กรภาคเอกชน (ราษฎร์ - รัฐ ร่วมใจต้านภัยยาเสพติด)

6. สร้างความเข้มแข็งให้แก่ประชาคมหมู่บ้าน ร่วมคิด ร่วมวางแผนและแบ่งหน้าที่ดำเนินงานกิจกรรมต่าง ๆ เช่นกิจกรรมการใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์ ด้านกีฬา ด้านอาชีพ

7. ขยายบทบาทประชาคมหมู่บ้านประสานการปฏิบัติงานด้านปราบปราม ไปยังหมู่บ้านใกล้เคียงเป็นเครือข่ายของกระบวนการในการแก้ไขปัญหายาเสพติด

8. การติดตามประเมินผลและดำเนินงานแก้ไขปัญหายาเสพติดทั้งระบบโดยประชาคมหมู่บ้าน โดยดูความพร้อมเพียงของการดำเนินงาน กระบวนการดำเนินงานที่ผ่านมามีสมรรถนะหรือศักยภาพเพียงไร ดูความตื่นตัวและการมีส่วนร่วมของคนในหมู่บ้าน

9. ประชาคมหมู่บ้านแสดงประชนคติ ประกาศเป็น “หมู่บ้านเฉลิมพระเกียรติ ปลอทยาเสพติด โดยเป็นที่ยอมรับของชุมชนในหมู่บ้านว่า “ไม่มีผลิต ไม่มีขาย ไม่มีเสพ”

ทั้ง 9 ขั้นตอน มีการกำหนดกิจกรรมย่อย ๆ และกำหนดบทบาทหน้าที่ของแต่ละกลุ่มไว้อย่างชัดเจน

ในการวิจัยครั้งนี้จะศึกษาถึงการมีส่วนร่วม ของชุมชน ในการแก้ไขและป้องกันปัญหายาเสพติดในชุมชน

#### งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

มีผู้ทำการศึกษาเรื่องของยาเสพติดไว้มากมาย ทั้งในเรื่องของการแพร่ระบาดของยาเสพติด การป้องกันปัญหายาเสพติด และปัจจัยที่มีผลให้ใช้ยาเสพติด และส่วนมากเป็นการวิจัยเชิงสำรวจ หรือการวิจัยเชิงปริมาณ ส่วนเรื่องที่เกี่ยวข้องกับกลไกทางสังคมผู้วิจัยพบได้น้อยเรื่อง ในที่นี้จะขอนำมากล่าวเพียงบางส่วนที่เห็นว่ามีส่วนทำให้งานศึกษาวิจัยเรื่องนี้มีกรอบแนวคิดชัดเจนขึ้น เช่น

ผลการวิจัยของสถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย ( TDRI) เรื่อง การประมาณการผู้ติดยาเสพติดในประเทศไทย โดย นิพนธ์ พัวพงศกรและคณะ (2538, หน้า 1-50 ) ซึ่งได้เก็บข้อมูลพร้อมกันทั่วประเทศ พบว่าในปี 2536 มีจำนวนผู้ติดยาขึ้นต่ำรวมทั้งสิ้น 1,267,590 คน ในจำนวนนี้อยู่ในชนบทมากที่สุด คือ 920,204 คน ชาวประมงน้ำลึก 48,019 คน ผู้อาศัยอยู่ในชุมชนแออัด 47,960 คน ชาวเขา 28,543 คน นักเรียนนักศึกษา 71,666 คน เป็นผู้ที่ใช้รักษาในโรงพยาบาลและสถานพยาบาลผู้ติดยา 11,800 คน ผู้ต้องหาในสถานี่ตำรวจ 12,939 คน หญิงบริการ 14,861 คน ผู้ใช้แรงงานก่อสร้าง 20,960 คน ผู้รักษายาเสพติดในวัด 35,323 คน ทหารกองประจำการ 230 คน คนขับรถบรรทุกและรถขนาดใหญ่ 15,575 คน เป็นคนขับรถโดยสารขนาดเล็ก 7,210 คน คนขี่สามล้อ 9,089 คน ผู้ที่อยู่ในสถานพินิจและคุ้มครองเด็ก 729 คน ภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีผู้ติดยามากที่สุด รองลงมาเป็นภาคกลาง ภาคเหนือและภาคใต้

สำนักพัฒนาการป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติด สำนักงาน ป.ป.ส. (2541, หน้า 1-4) ได้ศึกษาพฤติกรรมการใช้สารเสพติดของเด็กเร่ร่อนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ กรุงเทพมหานคร โดยใช้การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก ผู้ใช้สารเสพติดจำนวน 10 ราย เพศชาย 9 ราย เพศหญิง 1 ราย พบว่า ผู้ใช้สารเสพติดส่วนมากเรียนไม่จบการศึกษาภาคบังคับ สำหรับด้านความสัมพันธ์ในครอบครัวส่วนใหญ่มีสภาพครอบครัวที่ไม่อบอุ่น มีทั้งครอบครัวที่มีความทะเลาะเบาะแว้งกันเป็นประจำ ครอบครัวแตกแยก โดยที่บิดามารดาหย่าร้างหรือแยกทางกันและแต่ละคนไปมีครอบครัวใหม่ ทำให้เด็กต้องไปอยู่กับบุคคลอื่นหรืออยู่ในครอบครัวใหม่ของบิดามารดา ส่วนพฤติกรรมการใช้ยาเสพติดพบว่าส่วนมากเริ่มใช้ยาเสพติดขณะเร่ร่อนมีน้อยรายที่บอกว่าใช้ยาเสพติดก่อนออกเร่ร่อน โดยเริ่มจากการสูบบุหรี่ก่อนจากนั้นใช้กาวและยาบ้า โดยใช้เพื่อความสนุกสนานโดยการชักชวนของเพื่อน ส่วนการศึกษาของวารุณี พองแก้ว (2541, หน้า 49) กรณีศึกษาบ้านห้วยเป้า ตำบลทุ่งข้าวพวง อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่ พบว่ามีผู้เสพยาบ้าประมาณ 10 คน ส่วนใหญ่เป็นวัยรุ่นและบางคนเป็นนักเรียน สาเหตุที่เสพยาจากเพื่อนที่โรงเรียนชวนเสพยา ส่วนพวกที่ไม่ได้เรียนหนังสือ มีคนนอกเอามาให้เสพยา และบางครั้งก็ไปซื้อมาจาก ผู้ขายในหมู่บ้าน สาเหตุที่เสพยาส่วนมากมาจากอยากลอง และจากการศึกษาครอบครัวของผู้ใช้ยาเสพติดเหล่านี้พบว่า บางครอบครัวยากจน พ่อแม่ทำงานหนัก ไม่มีเวลาอบรมลูกและตัวลูกไม่เชื่อฟังพ่อแม่ ชอบไปเที่ยวกับเพื่อนฝูง เอาแต่ใจตัวเอง และบางครอบครัวพ่อตาย

ไพฑูรย์ จัยสิน และคณะ (หน้า 1) ได้ศึกษานักเรียนที่มีประสบการณ์ในการใช้สารเสพติดซึ่งศึกษาอยู่ในระดับมัธยมศึกษาสายสามัญศึกษาและ ในระดับอาชีวศึกษาในสังกัดกระทรวงศึกษาธิการ ซึ่งครอบคลุมกลุ่มเป้าหมายทั่วทุกภาคของประเทศ จากกลุ่มตัวอย่าง 1,102 คน พบว่าเพศชายใช้สารเสพติดร้อยละ 93.8 เพศหญิง ร้อยละ 6.2 นอกจากนี้ แพทย์หญิงวาสนา พัฒนกิจาร (สำนักงานคณะกรรมการป้องกันและปราบปรามยาเสพติด, 2543, หน้า 14) ได้ศึกษาปัจจัยที่สัมพันธ์กับพฤติกรรมการใช้ยาบ้าในของนักเรียนนักศึกษาที่เข้ามารับการรักษาที่โรงพยาบาลราชบุรี จำนวน 100 คน เป็นชาย 95 คนหญิง 5 คน ส่วนมากใช้ยาเสพติดเพราะอยากลอง และเพื่อนชวน การหาซื้อยาส่วนมากซื้อจากเพื่อนในโรงเรียน สภาพครอบครัวของผู้ใช้ยาเสพติดพบว่าส่วนมากบิดามารดาอยู่ด้วยกันร้อยละ 82 แยกกันอยู่มีเพียงร้อยละ 8 ปัจจัยที่ทำให้ใช้ยาเนื่องจากสภาพแวดล้อมที่ใกล้ชิดกับยา อิทธิพลของกลุ่มเพื่อน ฤทธิ์ของยาที่ทำให้

ผู้เสพพอใจ สภาพครอบครัวที่ไม่สบายใจจะเป็นส่วนผลักดันให้ใกล้ชิดกับเพื่อนและมีการลง  
ใช้ยา

เนาวรัตน์ พลายน้อย และ คณะ (2539, หน้า 6-37) ได้ศึกษาสภาพปัญหาสารเสพติด  
ในกลุ่มผู้ให้บริการในสถานเริงรมย์ โดยศึกษาจากกลุ่มตัวอย่างที่ประกอบอาชีพที่ถือว่าผิด หรือ  
เสี่ยงต่อกฎหมาย ไม่ได้รับการยอมรับอย่างเปิดเผยในสังคม เข้ามาสู่อายัพด้วยเงื่อนไขที่ผลักดัน  
และดึงดูดที่หลากหลาย มีความคาดหวังในชีวิตเช่นบุคคลอื่น แต่เป็นความคาดหวังที่ขาดหลัก  
ประกันการดำรงชีวิต บางครั้งมีความหวั่นไหวหวั่นหวง ถูกดูถูกจากผู้มาใช้บริการ มีภาพพจน์ในตัว  
เองต่ำต้อย เป็นกลุ่มที่มีวัฒนธรรมย่อยของตนเอง บุคคลเช่นนี้จะสมาคมหรือคบเพื่อนหรืออยู่  
ในแวดวงเพื่อนร่วมงานที่มีพฤติกรรมเบี่ยงเบนไปจากครรลองปกติของสังคม การกดดันของกลุ่ม  
หรือกระบวนการในกลุ่ม ของเพื่อนที่ใช้สารเสพติด หากมีความถี่ ระยะเวลา ความเข้มข้น ใน  
ความสัมพันธ์มาก จะทำให้บุคคลต้องใช้สารเสพติดไปด้วย เพราะบุคคลซึมซับค่านิยมจากเพื่อน  
ได้ ยังมีเพื่อนใช้สารเสพติดมาก บุคคลเหล่านี้ก็มีโอกาสเสี่ยงสูงที่จะมีพฤติกรรมเหมือนเพื่อนๆ  
จากการสังเกต พบว่า กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ยาเสพติดจะมีบุคลิกที่ไม่แคร์ใคร มีประสบการณ์ชีวิตที่  
โหดโชน และจะเคยลองใช้ยาเสพติดมาแทบทุกประเภท พูดถึงเรื่องเพศอย่างโจ่งแจ้งเหมือนเรื่อง  
ตลก อย่างไรก็ตามกลุ่มคนเหล่านี้เป็นจำนวนมากไม่รู้ชื่อของยาที่ใช้ แต่จะบอกและหาซื้อโดยจำสี  
หรือฤทธิ์ยา ในกลุ่มผู้ใช้นาย้า ยากล่อมประสาท ส่วนใหญ่เป็นผู้ที่ใช้มาในระยะเวลาไม่เกิน 1 ปี  
สำหรับ ผู้ที่ใช้กัญชาจะมีประสบการณ์ในการใช้มากกว่า 1 ปี ผู้แนะนำให้ใช้ส่วนมากเป็นเพื่อน  
บางส่วนได้รับคำแนะนำจากคนเชียร์แขกหรือเจ้าของสถานประกอบการ

บัณฑร อ่อนคำ และคณะ (2539, หน้า 96-98) ได้ศึกษารูปแบบการแก้ปัญหายาเสพติด  
ในระดับชุมชน โดยเน้นบทบาทของชุมชนและระบบกลไกของรัฐและองค์กรพัฒนาเอกชนที่เอื้อ  
อำนวยต่อการแก้ไขปัญหายาเสพติดในชุมชน ศึกษากรณีภาคเหนือ พบว่า ชุมชนบ้านแม่หลุ และ  
แม่จะปูลวง เป็นชุมชนที่ตื่นตัวและมีความเข้มแข็งในการร่วมกันลงมือทำจะมีภูมิปัญญาของ  
ยาเสพติดสูงและยังยืนต่อการปลอดยาเสพติด ในขณะที่บ้านปากทางสะหลวงและชุมชนระแงง มี  
ความเข้มแข็งเฉพาะผู้นำทางการและบางกลุ่มพัฒนา ผลสำเร็จและความยั่งยืนของการจัดการปัญหา  
ยาเสพติดจึงได้ผลน้อย และพบว่า 2 หมู่บ้านที่ปลอดจากเสพติด องค์กรชุมชนทั้งผู้นำทางการ  
และผู้นำธรรมชาติ มีส่วนร่วมในกระบวนการตัดสินใจร่วมกัน โดยความเห็นพ้องเห็นชอบของ

ประชาคมของหมู่บ้านที่ประกอบด้วย กลุ่มกิจกรรมพัฒนาและผู้นำที่หลากหลายโดยที่เจ้าหน้าที่ของรัฐวางบทบาทไม่เข้ามาตัดสินใจและดำเนินการกิจแทนชาวบ้าน ตลอดจนปรับบทบาทเป็นผู้สนับสนุน ให้ข้อมูลและใช้อำนาจรัฐกดดันผู้ค้ายาเสพติดในกรณีที่เป็น และจากการศึกษากรณีภาคกลางและกรุงเทพมหานคร ซึ่งบัณฑิร อ่อนดำ และคณะ (2539, หน้า 147) ได้ศึกษาไว้ ผลการศึกษาพบว่า ชุมชนที่สามารถป้องกันปัญหาเสพติดได้ ได้แก่ ชุมชนที่ยังไม่เกิดปัญหา แต่ชุมชนเกิดความตระหนักในปัญหาและดำเนินการจนป้องกันไม่ให้เกิดการแพร่ระบาดในชุมชน ส่วนชุมชนเกิดการแพร่ระบาดของยาเสพติดในชุมชนแล้ว และประสบความสำเร็จในการแก้ปัญหา ลดความรุนแรงได้จะมีระบบการเฝ้าระวัง การควบคุม การตรวจสอบปัญหาตลอดเวลา และชุมชนเกิดความตระหนักว่า หากไม่สามารถชักนำชุมชนอื่นๆ รวมตัวกันแก้ปัญหา ก็ยากที่จะรักษาชุมชนของตนให้พ้นจากปัญหาเสพติดได้ จึงชักชวนชุมชนอื่น ๆ จนเกิดเป็นเครือข่ายขึ้นมา ในชุมชนที่ไม่ประสบความสำเร็จในการแก้ปัญหา พบว่า จิตสำนึกของประชาชนในเรื่องนี้จะน้อยมาก

วารุณี ฟองแก้ว และคณะ (2541, หน้า 43-44) ได้ศึกษาบทบาทชาย-หญิงต่อการป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติดในระดับชุมชน กรณีศึกษาบ้านแม่เลน ตำบลออนเหนือ อำเภอแม่ฮ่องสอน จังหวัดเชียงใหม่ พบว่า เยาวชนจากครัวเรือนทุกระดับฐานะทางเศรษฐกิจมีโอกาสเสี่ยงต่อการแพร่ระบาดของยาเสพติดไม่แตกต่างกัน ในด้านการป้องกันแก้ไขปัญหายาเสพติด ชาวบ้านเห็นว่าเป็นเรื่องภายในครัวเรือนที่จะต้องดูแลญาติพี่น้องของตนไม่ให้เข้าไปยุ่งเกี่ยวกับยาเสพติด แต่จากทัศนะที่ว่าเป็นเรื่องผิดกฎหมายหรือต้องโทษเมื่อเปิดเผยตนเอง เป็นเรื่องที่สังคมรังเกียจ การแก้ไขในระดับครัวเรือนจึงออกมาในรูปของการว่ากล่าวตักเตือน โดยส่วนมากหญิงจะมีบทบาทในการอบรมสั่งสอน ส่วนชายจะเป็นส่วนช่วยและมักใช้มาตรการรุนแรงในการแก้ปัญหา เช่น คุกคาม การตี หรือการขับไล่ออกจากบ้าน ซึ่งในหมู่บ้านปัจจุบันปัญหายาเสพติดเป็นเรื่องของแต่ละครอบครัว บางครอบครัวผู้เสพก็ปกปิดไม่ให้คนในครอบครัวรู้ บางครอบครัว พ่อแม่รู้แต่ก็พยายามปกปิดไม่ให้เพื่อนบ้านรู้ เพื่อนบ้านที่รู้ก็ไม่กล้าที่จะไปบอกกล่าว ดังนั้น ในการป้องกันแก้ไขในระดับครอบครัวจึงไม่อาจสรุปได้ว่า หญิงมีบทบาทมากกว่าชายหรือชายมีบทบาทมากกว่าหญิงและใครเป็นผู้ที่สมาชิกในครอบครัวเคารพยำเกรง .



ในระดับชุมชน พบว่า ชาวบ้านเห็นว่าปัญหายาเสพติดเป็นเรื่องของผู้ใหญ่บ้าน ซึ่งเป็นฝ่ายปกครองที่จะต้องดำเนินการ โดยผู้ใหญ่บ้านได้มีการชี้แจงให้ที่ประชุมประจำเดือนอย่างต่อเนื่อง มีการว่ากล่าวตักเตือนอบรมสั่งสอนผู้ที่เข้าไปเกี่ยวข้องกับยาเสพติด หรือการใช้มาตรการทางด้านกฎหมายหรือทำการปราบปรามจับกุม โดยเจ้าหน้าที่ตำรวจ จะเห็นได้ว่าการป้องกันแก้ไขปัญหายาเสพติดระดับชุมชน จะปล่อยให้เจ้าหน้าที่หน่วยงานที่เกี่ยวข้องดูแล ชุมชนจะไม่ได้เข้าไปมีบทบาทโดยตรงในเรื่องนี้ ไม่ว่าจะเป็นหญิงหรือชาย

จากงานวิจัยที่เกี่ยวข้องสรุปได้ว่า สาเหตุของการใช้ยาเสพติดมาจากเพื่อนชวน อยากลอง กลุ่มผู้เสพยามีสภาพครอบครัวที่ไม่อบอุ่น ทะเลาะเบาะแว้งเป็นประจำหรือ ครอบครัวแตกแยก มีฐานะยากจน พ่อแม่ไม่มีเวลาอบรมเลี้ยงดูลูก เป็นวัยรุ่นเพศชายมากกว่าเพศหญิง ส่วนการดูแลรักษาและการป้องกันปัญหายาเสพติด เห็นว่าเป็นเรื่องภายในของครอบครัวที่จะต้องทำหน้าที่ดูแลไม่ให้คนในครอบครัวไปเกี่ยวข้องกับยาเสพติด และเมื่อครอบครัวใดมีผู้ใช้ยาเสพติดจะปกปิดไม่ให้คนอื่นรู้และใช้วิธีการที่รุนแรงในการแก้ไข เช่นการดุด่า ตี หรือขับไล่ออกจากบ้าน ส่วนการป้องกันปัญหายาเสพติดในชุมชนเป็นหน้าที่ของเจ้าหน้าที่บ้านเมือง ได้แก่ ตำรวจ ผู้ใหญ่บ้าน